

Алымкулов Б.Н.

**КЫРГЫЗСТАНДЫН ТУРУКТУУ ӨНҮКТҮРҮҮ
КОНЦЕПЦИЯСЫНДАГЫ СОЦИАЛДЫК САЯСАТТЫН НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ
ЖӨНҮНДӨ МАСЕЛЕГЕ КАРАТА**

Алымкулов Б.Н.

**К ВОПРОСУ ОБ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ
В КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КЫРГЫЗСТАНА**

B.N. Alymkulov

**TO THE QUESTION ABOUT THE MAIN DIRECTIONS OF SOCIAL POLICY IN THE
CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KYRGYZSTAN**

УДК 345. 417 (575).1

Макалада орто мөөнөттүү перспективада Кыргыз Республикасынын Улуттук туруктуу өнүктүрүү стратегиясынын айрым аспектери талданат.

Негизги сөздөр: *билим берүү, көйгөйлөр, декларация, рынок, кесип.*

В статье анализируются некоторые аспекты Национальной стратегии устойчивого развития Кыргызской Республики на среднесрочную перспективу.

Ключевые слова: *образования, проблемы, декларация, рынок, профессия.*

The article analyzes some aspects of the National strategy for sustainable development of Kyrgyz Republic in the medium term.

Key words: *education, the problems, the declaration, the market, the profession.*

90-жылдары Кыргызстандын рыноктук мамилелерге өтүүсү маданиятты сактоого жана өнүктүрүүгө байланыштуу мамлекеттин ойлонулган жана негиздүү саясаты жок болгон мезгил катары мүнөздөлдү. Бул аталган чөйрөдөгү интеллектуалдык жана кесиптик ресурстардын талкалануусуна жана начарлоосуна, маданият мекемелеринин жана тийиштүү билим берүү мекемелеринин тармагынын сапаттык жана сандык азаюусуна, маданий ишмердүүлүк субъекттеринин мазмундук багыттарынын: интеллектуалдык-агартуучулук ишмердүүлүктөн көпчүлүктүүлүк жана оюн-зооктук тарапка алмашуусуна алып келди.

Орто мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү перспективага карата кабыл алынган стратегиялык документте белгиленгендей, 2013-2017-жылдары Кыргыз Республикасынын мамлекеттик социалдык саясатынын негизги багыттары төмөндөгүлөргө басым жасалат:

- мамлекеттин өлкөнүн жарандарына социалдык кепилдиктер жөнүндө конституциялык жоболорду аткаруусуна,

- заманбап талаптарды жана мамлекеттин мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен Кыргызстанда гуманитардык өнүктүрүүнүн милдеттерин жүзөгө ашырууга,

- жарандардын социалдык укуктарын камсыздоо боюнча эл аралык милдеттенмелерди сактоого.

Белгилүү болгондой, 2000-жылы Кыргызстан, дүйнөлүк коомчулуктун көпчүлүк өлкөлөрү сыяктуу эле, Миң жылдыктын Декларациясын жана Өнүктүрүү Максаттарын (МӨМ) кабыл алып, өзүнүн жактоочулугун билдирди жана бул документте чагылдырылган, маанилүү сегиз милдетти чечүү боюнча милдеттенмелерди алды. Кыргызстанда МӨМ индикаторлору өлкөнү орто мөөнөттүү жана узак мөөнөттүү өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрүнүн системасынын бир бөлүгү болуп калды. Алар өлкөнүн стратегиялык документтерине улуттук мониторинг жана МӨМгө жетишүүдө прогрессти баалоо тутумуна киргизилди.

Муну менен катар Миң жылдыктын Декларациясында каралган милдеттенмелерди жүзөгө ашыруудагы айрым жетишкендиктерге карабастан, чечүүнү тездетүү зарыл болгон дагы көп көйгөйлөр бар. Расмий маалыматтарга ылайык, балдардын дээрлик жарымы (48,5%) дагы эле жакырчылык шарттарында жашашат, ал эми ар бир сегизинчи бала ашкере жакырчылыктан жана жокчулуктан жабыркайт. Тилекке каршы, балдардын жана энелердин өлүмүнүн көрсөткүчтөрү төмөндөбөй жатат.

Белгилей кетсек, кабыл алынган Стратегия Кыргыз Республикасын туруктуу өнүктүрүүгө багытталган, ал эми аны жүзөгө ашыруу Миң жылдыктын Өнүктүрүү Максаттарына жетишүүгө да шарт түзөт. Жаңы жумушчу орундарынын пайда болушу жана бюджеттин кирешелеринин өсүшү кыргызстандыктардын жашоо деңгээлин жогорулатуу үчүн, анын ичинде социалдык көйгөйлөрдү чечүү, пенсионерлерге жана калктын аз камсыз болгон башка катмарына социалдык жардамды жакшыртуу үчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө алып келет.

Социалдык чөйрөдө экономикалык өнүктүрүү маселелери менен параллелдүү түрдө биринчи кезектеги тартипте чечүү керек болгон, бир катар багыттар жана милдеттер турат.

Билим берүү жана илим тутумунун реформасын карайлы. Кыргыз Республикасынын билим берүү тутумунун учурдагы абалын талдоо сапаттуу билим берүү жолуна түшүүгө карата өнүгүүнүн артка тарткан көптөгөн көйгөйлөрү бар экенин күбөлөн-

дүрүп турат. Кырдаал өлкөнүн билим берүү тутумунун дүйнөлүк керектөөлөрдөн гана эмес, кыргыз коомунун өзүнүн керектөөлөрүнөн да артта калуусу менен мүнөздөлөт. Ошондуктан бул чакырыкка карата зарыл жооп билим берүү тутумун реформалоонун өзөгүндө жатат.

Белгилүү болгондой, билим берүү чөйрөсүндө 1,5 миллионго жакын кыргызстандык окуйт жана эмгектенет. Кыргызстанда билим берүү тутумун реформалоонун маанилүү этабы 2010-2020-жылдары Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясын кабыл алуу болуп саналат [1]. Аны жүзөгө ашыруу ата мекендик билим берүүнүн жана эл аралык тажрыйбанын мыкты салттарын эске алуу менен, ийкемдүү, ачык, заманбап талаптарга жооп берген улуттук билим берүү тутумун курууга багытталган.

Реформанын негизинде билим берүү тутуму өлкөнүн атаандашууга жөндөмдүүлүгүн жана экономикалык гүлдөп өсүүсүн камсыздашы, ошондой эле адам капиталынын наркын жана сапатын жогорулатууга шарт түзүшү керектиги түптөлгөн.

Билим берүү чөйрөсүндөгү негизги приоритеттер мамлекеттин функцияларына киргизилген - мектепке чейинки жана мектептеги билим берүү болуп саналат. Мектепке чейинки билим берүү үчүн – негизги милдет балдардын мектепке карата психологиялык-педагогикалык даярдыгын жогорулатуу болуп саналат. Мектепке кирүүдө балдардын бирдей мүмкүнчүлүктөрүн камсыздоо үчүн мектепке чейинки курактагы балдарды мектепке даярдоо боюнча программаны киргизүү боюнча чараларды көрүү керек.

Жалпы билим берүү мектептеринин деңгээлинде бир катар көйгөйлөрдү чечүү керек, алсак:

- Мектепте билим берүүнүн мазмунун кайра кароого,
- жаңы муундун предметтик стандарттарын киргизүүгө, окуу китептери менен камсыздоого,
- маалыматтык технологияларды, өзгөчө алыскы мектептерде өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө басым жасоо зарыл.
- Ар бир мектепте коопсуз, толеранттуу жана көп маданияттуу билим берүү чөйрөсүн түзүү, өзгөчө муктаждыгы бар балдарга жана аялдуу үй-бүлөлөрдүн балдарына билим берүүнү эске алуу менен, билим берүү тутумунун инклюзивдүүлүгүн камсыздоо керек. Билим берүүнү мамлекеттик-коомдук башкаруунун принциптерин бекемдөө жана билим берүү уюмдарында коррупцияны кыскартуу үчүн камкордук кеңештерин түзүү керек.

Азыркы этапта педагогикалык ишмердүүлүктөгү приоритеттүү багыт элдин руханий жана маданий баалуулуктары, салттары аркылуу инсандын руханий-адептик негиздерин калыптандыруу болушу керек. Тарбиялоо жана билим берүү өз ара байланышкан процесстер болушу керек.

Кесиптик билим берүүдөгү мамлекеттин ролун кайра кароо да талап кылынат. Бул жерде негизги көйгөй кесиптик билим берүүнүн стандарттарынын

ички, аймактык жана глобалдык эмгек рыноктор койгон квалификациялык талаптар менен байланышынын начардыгы болуп саналат. Башталгыч жана орто кесиптик билим берүү уюмдары азыркыга чейин эмгек рыногу, жеке сектор менен жетишсиз өз ара аракеттенишет.

2011-жылдын жыйынтыктары боюнча билим берүү тутумунун экономикалык натыйжалуулугунун сереби башталгыч кесиптик-техникалык билим берүү тутумунун инфраструктурасын камсыздоо боюнча чыгымдардын ашыкча көптүгүн белгилейт. Мында жыл сайын 3 миңден ашык билим алуучулар алардын адистигинин талап кылынбагандыгынан улам жумушсуздардын катарын толукташат.

Орто кесиптик билим берүү тутумундагы олуттуу кемчиликтер кадрларды даярдоонун көп деңгээлдүү тутумундагы орто кесиптик окуу жайларынын так статусунун жана ролунун жоктугу жана окуу лабораторияларынын ишмердүүлүгүн камсыздай албаган, алардын материалдык-техникалык базасынын эскиргендиги болуп саналат.

Туруктуу өнүктүрүү адамзаттын маанилүү керектөөлөрүнө кирет, ошондуктан биздин жашоо үчүн зарыл болгон бардык өлчөөлөрдү камтыйт. Ушундан улам, кесиптик билим берүүнүн беделин жана сапатын жогорулатуу үчүн аткаруу керек:

- кесиптик билим берүүнүн программаларынын түзүмүнүн жана эмгек рынокторунун талаптарынын ортосундагы ажырымды четтетүү, бул үчүн жаңы муундун стандарттарын иштеп чыгуу, бүтүрүүчүлөрдүн квалификациясын баалоо процесстерине жумуш берүүчүлөрдү жигердүү тартуу, сертификациялоо борборлорун түзүү жана квалификацияны таануу;
- башталгыч жана орто кесиптик билим берүү уюмдарынын кадрдык потенциалынын сапатын жогорулатуу, анын ичинде – биргелешкен долбоорлорду аткаруу аркылуу бизнес менен кызматташтык аркылуу;
- эмгек рыногу бүтүрүүчүлөргө карата койгон талаптарга ылайык, кесиптик билим берүү уюмдарынын материалдык-техникалык базаларын жаңылоо үчүн бардык мүмкүн болгон аракеттерди көрүү.

Негизги көйгөй билим берүүнүн сапаты болууда, ал каалаган улуттун келечектеги өнүгүүсүнүн индикаторлорунун бири болуп саналат. “Кыргызстандын билим берүү тутумунун экономикалык натыйжалуулугунун серебине” ылайык, өлкөдө 2011-жылдагы абал боюнча 52 жогорку окуу жайы бар, башкача филиалдарды жана түзүмдүк бөлүмдөрдү эске алуу менен айтканда орточо 1 миллион калкка 20 жогорку окуу жайы туура келет. Бул көптөгөн өнүккөн өлкөлөргө караганда, кыйла көп. Мисалы, сапаттуу билим берүү кызматтарын көрсөтүү чөйрөсүндөгү жогорку үлгү көрсөтүүчү Улуу Британияда 1 млн. калкка 2 гана жогорку окуу жайы бар, Россия Федерациясында – 6 жогорку окуу жайы, Казакстанда – 10 жогорку окуу жайы бар.

Жогорку билим берүү тутумундагы масштабдуу коррупция курч көйгөй болуп саналат, ал акыры мамлекетти жана элди кайра түзүүнү ишке ашыруудан ажыратып, улуттук негизди талкалайт жана жок кылат.

Жогорку квалификациялуу кесипкөй кадрларды даярдоо үчүн талап кылынган шарттарга жетүү үчүн ишке ашыруу керек:

- жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатынын кепилдик тутумун өркүндөтүү, анын ичинде жогорку окуу жайларын аккредитациялоо жана рейтингдөө аркылуу;

- жогорку кесиптик билим берүү тутумундагы кадрларды даярдоонун жана эмгек рыногунун талаптарынын ортосундагы ажырымды жок кылуу, бул үчүн өлкөнүн приоритеттерин жана аймактардын экономикалык стратегияларын талдоонун негизинде кадрларды даярдоону ишке ашыруу;

- жогорку билим берүүнү каржылоонун колдонуудагы механизмдерин кайра кароо (бир студентке карата реалдуу минималдуу чыгымдарды эсептөө жана бул сумманы бюджетте билим алуучуларды даярдоого жогорку окуу жайларына каражаттарды бөлүү үчүн базалык негиздеме катары пайдалануу, студент адистигин өзгөрткөн, жогорку окуу жайынан кеткен же башка адистик боюнча ишти тандаган учурда мамлекетке каражаттарды кайтаруунун механизмдерин иштеп чыгуу);

- абитуриенттерди тандоонун механизмдерин өркүндөтүү аркылуу коррупция менен туруктуу күрөш жүргүзүү, окутуунун сапатын контролдоонун жаңы формаларын киргизүү, камкордук кеңештерин түзүү;

- жогорку окуу жайларынын илимин өнүктүрүү, өзгөчө прикладдык илим нугунда өнүктүрүү, бул студенттерди жана окутуучуларды мамлекет үчүн экономикалык жактан маанилүү долбоорлорду иштеп чыгууга тартууну камсыздайт.

Жогорку билим берүү перспективада мамлекеттик тапшырыктардын механизмин колдонуу менен, рыноктук принциптерди жетекчиликке алышы керек. Бул механизм рыноктун жана билим берүү тутумунун өзүнүн абалын аныктап, адекваттуу жөнгө салуу үчүн жашоонун экономикалык жана башка чөйрөлөрүнүн өнүгүү тенденцияларын текшерип жана өлкөнүн өнүгүү перспективаларын эске алуу менен билим берүү тутумуна өзгөртүүлөрдү киргизе турган изилдөөлөргө негизделиши керек.

Билим берүүнүн каалаган эң алдыңкы мазмуну эгерде билим берүүгө жаңы технологиялар киргизилбесе, толук керексиз болуп калат. Бүгүнтөн тартып орто, орто-атайын жана жогорку билим берүү

тутумун маалыматтык-коммуникациялык технологиялар чөйрөсүндөгү жаңы муундун адистерин даярдоого багыттоо керек, бул келечекте экономиканы, илимди жана маданиятты андан ары тез өнүктүрүүнү аныктоочу маанилүү шарттардын бири болушу мүмкүн.

Жогорку билим берүүнүн сапатынын негизги шарттарынын бири анын илим менен ажыратылгыс байланышы болуп саналат. Бүгүнкү күндө бизде илим жана билим берүү негизинен бири биринен обочолонуп жашап жатат, бул илимдеги токтоп калуунун жана жогорку билим берүү тутумундагы деграациянын себеби болуп калды.

Академиялык илимде көптөгөн көйгөйлөр чечүүнү талап кылат. Илимий кадрларды даярдоонун коррупцияланган тутумунан улам болуп жаткан, окумуштуу даражаларынын беделинин түшүүсүн токтотуу керек. Кыргыз илиминин көпчүлүк багыттары дүйнөлүк илимдин жетишкендиктеринен обочолонуп калган, өлкөдө ири илимий долбоорлор жок. Мунун баары инновациянын жоктугунун, кыргыз илиминин фундаменталдык изилдөөлөр, ошондой эле прикладдык илим чөйрөсүндө артта калуусунун себеби болуп саналат. Илим чөйрөсүндөгү сунушталган саясат өлкөнүн туруктуу өнүгүүсү үчүн талап кылынган, билимдерди алууну, генерациялоону жана берүүнү камсыздоочу илим тутумунун атаандашууга жөндөмдүүлүгүнө жана тендемдүүлүгүнө жетишүүгө, илимий ишмердүүлүктүн беделин жогорулатууга багытталышы керек. Улуттук илимдер академиясынын ишмердүүлүгүн уюштурууда кыргыз илиминин жаңы деңгээлге чыгуусуна, илимди жана билим берүүнү натыйжалуу интеграциялоого, илимий жетишкендиктерди экономикада, билим берүүдө жана башка чөйрөлөрдө пайдаланууга шарт түзө турган жаңы мамилелер керек.

Белгилей кетсек, заманбап билим берүү келечекке багытталып, жаратылыштын жана коомдун коэволюциясына, биосфераны туруктуу өнүктүрүүгө таянып, руханий-адептүү, экологиялык сабаттуу инсанды калыптандыруу жана аны өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү аркылуу коомдо түзүлгөн стереотиптерди жеңүүгө багытталып, социалдык туруктуулуктун фактору болушу керек.

Литература:

1. Стратегия развития образования на 2012-2020 годы.
2. Национальная стратегия устойчивого развития КР на 2012-2017гг. (Утверждена Указом Президента Кыргызской Республики от 21 января 2013 года N 11).

Рецензент: д.соц.н., профессор Омуралиев Н.А.